

Tolerans på riktigt

Mordet på fjortonårige John Hron i Kode 1995 upprörde ett helt land. Efter det fick pedagogen Christer Mattsson politikernas uppdrag att mota främlingsfientligheten i Kungälv.

Text: Helena Östlund | [Prenumerera](#) | Artikel i [SocialPolitik nr 2 2014](#)

Det är en helt vanlig tekniklektion i en klass i Frölundagymnasiet år 1988. Plötsligt reser sig några killar och läser upp ett brev. Det är ett upprop där de kräver att få slippa sin fysiklärare, en polsk kvinna som kommit till Sverige 1968. Alla skulle skriva på och brevet skulle skickas till rektor. Men en av eleverna, Christer Mattsson, sa nej.

– Det var det mest kvinnoförnedrande och rasistiska brev som jag någonsin hade sett. Jag fick papperet allra sist och vägrade skriva på. Det blev en hätsk stämning, men teknikläraren gjorde inget för att hjälpa mig. Jag fick själv försvara mig och min rätt att inte skriva under. Jag tänkte: "vad är det här för skola?".

Det var ett ödesmättat ögonblick som kom att påverka Christer Mattssons yrkesval och framtid. Sedan snart tjugo år leder han **Toleransprojektet** i Kungälv där ungdomar i åttan och nian studerar Nazitysklands historia.

Pedagogiken inom Toleransen – som ungdomarna kallar det – är precis motsatt det som Christer Mattsson upplevde under den där tekniklektionen. Här häcklas ingen för sina åsikter.

– Man får lov att säga vad man vill i mitt klassrum så länge avsikten inte är att kränka någon. Om man inte får säga vad man tänker, så finns det ingen möjlighet att inleda en diskussion.

Christer Mattsson har lärt sig mycket av sina elever under åren – han har haft omkring 1000. Han minns en av Polenresorna, hur de kom till ett sjaskigt hotell sent på

kvällen och några av ungarna blev förbannade på hur det såg ut på rummet. Alla var trötta och han skällde ut dem inför hela gruppen.

– Jag använde hela mitt ledarskap till att utmåla dem som otacksamma, för att de inte hade reagerat så som jag ville. Det hade jag inte rätt att göra, det var helt och hållet mitt fel och jag bad om ursäkt inför allihop. Man får faktiskt lov att tycka att det är ett skithotell. Om ett barn blir ledset eller argt i en aktivitet som jag leder så är det mitt huvudansvar att återställa ordningen. Då måste jag fundera över vad jag har gjort, inte så mycket över vad ungarna har gjort.

Christer Mattsson har genom åren insett att intoleranta åsikter handlar om en persons hela identitet, inte enbart om åsikterna. Därför är det ingen mening att argumentera emot, för det har en tendens att förstärka åsikter. Han lyssnar i stället på ungdomarna och visar dem respekt. Ger dem nya influenser och bryter destruktiva tendenser genom gruppdynamik och en konsekvent pedagogik.

Pedagogiken är inspirerad av den polsk-judiske läkaren, pedagogen och författaren **Janusz Korczak**. Han drev två hem för föräldralösa barn i Warszawas ghetto och dog med sina barnhemsbarn i förintelselägren Treblinka 1942. Korczak har inspirerat många nutida pedagogiska riktningar och förespråkade barnets rätt till respekt för sina åsikter och för sitt sätt att leva.

– Alla barn har rätt till respekt och det är min skyldighet som pedagogisk ledare att tillgodose det. Vi ska hjälpa eleverna att träna på att vara människor.

"Toleransen" är populärt. Senast sökte 200 elever till de 48 platserna. Lektionerna hålls en heldag varannan vecka i Kode IF:s klubbstuga norr om Kungälv – en miljö som är helt annorlunda än skolan. Alla gör allt tillsammans; äter, fikar och pratar. Gruppen består av både killar och tjejer från de tre kommunala högstadieskolorna. Två tredjedelar är elever som

ligger i riskzonen för att rekryteras till vitmaktgrupper och en tredjedel mer socialt stabila elever.

Eftersom eleverna kommer från olika miljöer faller de inte så lätt in i gamla roller. Dagen börjar med frukost och otvungna samtal. Bänkarna står i form av en hästsko och eleverna byter ständigt plats för att alla ska lära känna varandra. Strukturen är alltid densamma och styrs av pedagogerna. Elever som har svårt med koncentrationen ska aldrig behöva fundera över hur lång tid något tar eller när det är rast.

Undervisningen bygger på berättelser, samarbete och reflektion och det ständiga temat är Nazitysklands utveckling från demokratiska Weimarrepubliken och framåt. Vad hände, vad gjorde människor, vad tänkte de? Vad fanns det för rimliga handlingsalternativ? Vem överlevde och varför?

– Vi jobbar mycket med berättelser, det stimulerar fantasin allra bäst. Att föreställa sig hur en annan människa tänker och känner, att föreställa sig en annan människas miljö är att skapa en förutsättning för sin egen förändring. Vi jobbar också mycket med samarbetsövningar och bygger upp en gruppgemenskap där man kan få nya roller med en positiv identitet.

Eleverna skriver mycket; bloggar, dagbok och uppsatser. Ett uppsatsämne kan till exempel vara "Hur jag som raggare blev homosexuell muslim" – ett sätt att leka med identitetsuttryck.

Under våren reser eleverna en vecka till Polen där de studerar hur landet förvandlades från ett mångkulturellt till ett monokulturellt samhälle. De besöker platser där människor en gång levt och minnesplatser där många människor har mördats. I år har resan ett romskt perspektiv. Den blir en stark upplevelse på många plan och svetsar samman gruppen än mer.

– När man kommer tillbaka till vardagen kan det ena gänget säga: "du snackar inte skit om honom eller henne, han är jätteschysst". Förra året sa en flicka vid avslutningen: "den här gruppen är den enda gruppen utanför min familj som jag kan tänka mig att träffa utan att ha sminkat mig".

Christer Mattsson skulle egentligen ha blivit ingenjör – det tyckte i alla fall pappa – men det som hände under den där tekniklektionen i gymnasiet gjorde att han bestämde sig för att bli lärare i stället. Strax därefter åkte han till SOS Racismes konferens i Paris, rörelsen som startade Rör inte min kompis, och har sedan dess har varit engagerad i frågor kring främlingsfientlighet och rasism. Han reste bland annat runt och föreläste tillsammans med Stieg Larsson under 90-talet. Han har följt hur rasismen började växa sig stark under 80-talet, såg den på nära håll bland kompisar i gymnasiet.

– Den har funnits efter hela efterkrigstiden, men från 80-talet och till idag har både parlamentariska och utomparlamentariska våldsbejakande grupper gått framåt i hela Europa och de har alltid understött varandra.

Toleransprojektet initierades i chocken efter mordet på fjortonårige John Hron vid Ingetorpssjön i Kode en augustikväll 1995. Han blev misshandlad under flera timmar av fyra nynazister som till sist – när John lyckats fly simmande – hotade att slå ihjäl hans kompis om han inte återvände. Efter fortsatt misshandel kastades han medvetslös i sjön.

Efter händelsen sa dåvarande socialdemokratiska kommunalrådet **Kurt Axelsson**: "Jag kommer ihåg hur SSU-arna slogs mot nazister här på 30-talet. Nu vill jag veta varför vi har nazisterna i området generation efter generation."

– Det krävs politiskt ledarskap och mod för att säga en sådan sak. Det är alltid jobbigt att upptäcka att ondskan finns mitt ibland oss. Vi vill gärna tro att den kommer utifrån.

Christer Mattsson, som då var en 24-årig student, engagerades för att hitta strategier för hur man skulle bemöta de främlingsfientliga grupperna. Politikerna visste att han hade arbetat för integrationsminister Leif Blomberg och var aktiv i antirasistiska föreningar.

Han började med att intervjua ungdomar, föräldrar och personal för att försöka förstå. Vilka ungdomar hamnar i främlingsfientliga grupper? Varifrån kommer de, när börjar de

tänka på det här sättet och varför? Vad såg lärarna, vad tänkte föräldrarna? Det finns en föreställning om att det handlar om svåra hemförhållanden, men Christer Mattsson vet numera att det är mycket mer komplext än så. Han upptäckte att den geografiska identiteten var viktig.

Nazismen har ända sedan trettio-talet varit vanligare i vissa delar av Sverige, bland annat i Västsverige, Värmland och Skåne. I Kungälv fanns de intoleranta grupperna i samhällen väster om stan.

– Man kommer ifrån ett område där det finns värderingar och attityder, ett sätt att se på tillvaron som bärs upp av föräldrar grannar, vänner och släktingar. Det rasistiska handlingssättet är ett möjligt alternativ. Det finns en direkt korrelation mellan hur många timmar man kört epatraktor och hur homofob man är. I den kulturen finns ofta en hög grad av intolerans.

Christer Mattsson konstaterar att i samma områden som Sverigedemokraterna är starka, fanns nazistisk representation i kommunfullmäktige under 30-talet. Och i samma områden kandiderar det nazistiska Svenskarnas parti till fullmäktige idag.

Det är ingen slump, menar han, det kallas "svart överlämnande". Endera att organisationerna finns kvar eller att man lämnar över värderingar och en idétradition från en generation till en annan. När eleven sedan börjar i högstadiet vet man var ens egen grupp håller till.

Christer Mattsson hävdar att somliga ungdomar inte hade hamnat i rasistiska gäng om de fötts i en annan del av kommunen eller i en annan kommun. Han upptäckte också att ungdomarna fann sin identitet väldigt tidigt.

– Hittills är det ingen av mina elever som har sagt att de hamnade i de här grupperna i högstadiet. Man vet senast i mellanstadiet vilken grupp man är på väg till, vilket territorium man ska erövra.

Christer Mattsson såg ofta tjejer vid gruppernas

manifestationer. Längre tänkte han på dem som passiva flickvänner, men insåg att han var offer för sitt eget könsstereotypa tänkande: en del av flickorna var i själva verket ledarfigurer, och somliga pojkar drogs lealöst med av sina flickvänner.

Det konkreta arbetet i Toleransprojektet började 1999 med målet att minska rekrytering till de hatfyllda grupperna. Redan från början involverades föräldrarna i gruppträffar. Det underlättar för ungdomarna om föräldrarna har mötts över identitetsbarriärerna. Och det är extra viktigt att få med föräldrar som är negativt inställda. På träffarna pratar man om sådant som engagerar alla föräldrar: Vad innebär det att ha ett barn? Vilka är de jobbiga stunderna?

– Oavsett vem du är, har du samma bekymmer och samma tankar. Jag brukar uppmuntra föräldrar att vara med och diskutera läxorna hemma.

Han kan säga till dem "att diskutera med ditt barn vad en människa är, är oerhört mycket mer givande än att titta på dokusåpan ikväll. Det är enda chansen som du har, snart har de flyttat".

Han brukar också berätta för föräldrarna att undervisningen kan komma att påverka deras ungdomar, "det är viktigt att ni är med och ser vad som händer, ni kanske inte håller med".

Förvisso finns det elever som har slutat i förtid eller inte ens fått börja för sina föräldrar. Och det finns elever som deltagit men ändå har hamnat i högerextrema grupper. Men Christer Mattsson har kontakt med gamla elever som är på väg eller har hoppat av från sådana grupper, och där det har betytt något att de en gång fått en annan världsbild presenterad för sig. Nyligen ringde en kille till Christer och berättade hur mycket Toleransprojektet betytt i hans liv.

Att förändra sin identitet kan vara en mångårig process.

– Att väcka tvivlet är att utmana den egna livsvärlden och det är jobbigt för vem som helst. Man upptäcker inkonsekvenser. Saker som man tagit för givna stämmer inte riktigt, det skaver lite. Det stämmer inte med hur man tänker hemma.

Sedan 2006 har ingen nyrekrytering skett till de våldsbejakande grupperna i Kungälv. Tidigare förekom regelbundet slagsmål mellan olika gäng. Personal på skolor och fritidsgårdar fick stå och mota i dörren så att grupperna inte dök upp på varandras hemmaarenor.

Jag undrar hur det kommer sig att så många unga med dragning till rasistiska miljöer vill vara med i Toleransprojektet.

– Jag tror att tvivlet på den enda sanningen är en orsak, människan är till sin natur tvivlande. Fanatism raderar bort tvivel – det som vi lyckas med här är att bevara och bygga ut tvivlet. Hat förtär både den som är måltavla och den som bär på hatet.

Han berättar att äldre ungdomar i vitmaktvärlden kan säga till sina yngre kompisar att "Toleransprojektet är bra, där ska du vara med". Det är en icke-hotfull miljö som har gott rykte bland unga i Kungälv.

Toleransprojektet kostar en miljon kronor per år. 2013 gjordes en oberoende samhällsekonomisk analys som visade att 13 investerade miljoner har sparat 290 miljoner, genom att nazistiska grupper inte längre är aktiva i kommunen. En hårdför vitmaktrörelse orsakar kostnader för polisingripanden, misshandel, skadegörelse, missbruk, sjukpenning, försörjningsstöd, ungdomsvård och fängelsestraff. Kruxet är bara att vinsterna inte syns i det kommunala årsbokslutet.

Christer Mattsson poängterar att Toleransprojektet, eller Kungälvsmodellen eller Kungälvsmetoden som den också kallas, inte är ett tillfälligt projekt utan står för kontinuitet och långsiktighet. Han är starkt kritisk till temadagar och engångsaktiviteter i skolan; han tycker att de närmast gör skada.

– Det blir en argumentationsträning och det är vad skolor håller på med på sina temadagar, man tränar rasister att bli bättre rasister.

Det är skadligt också för att man låtsas att man gör något, menar han och kallar sådana aktiviteter "en kvacksalvares sockerpiller". Sådant som fyller möten med prat och

verksamhetsberättelser med "titta vad vi gjort".

– Det ser ut som om vi har agerat, fast vi egentligen likaväl kunde ha suttit i en björk och visslat. Sådant är skolan fylld av.

Kungälvsmetoden används nu i Forshaga, Karlstad, Hammarö, Skurup och Mölndal och ett tjugotal andra kommuner ligger i startgroparna.

– Mitt bästa råd till dem som ska möta intoleranta elever är att själv se till att vara tolerant. Det är inte lätt, man är så säker på sina egna utgångspunkter. Ett verkligt samtal är ett samtal där båda formar varandra, annars är det inget samtal.

helena[at]ostlundreportage.se

Helena Östlund

Läs även [Dagbok från Polenresa med Toleransprojektet](#).